

Stefan Warchoł

O deminutywno-ekspresywnej funkcji dawnego formantu -ę we współczesnym języku bułgarskim i macedońskim (na tle tradycji staro-cerkiewno-słowiańskiej)

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Nauki Filozoficzne i Humanistyczne 27, 197-207

1972

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stefan WARCHOŁ

O deminutywno-ekspresywnej funkcji dawnego formantu * -ę
we współczesnym języku bułgarskim i macedońskim (na tle tradycji
staro-cerkiewno-słowiańskiej)

Об уменьшительно-экспрессивной функции старогò форманта * -ę в современных
болгарском и македонском языках (на фоне традиции старославянского языка)

Le fonction diminutive et expressive de l'ancien formatif * -ę dans les langues
bulgare et macédonienne contemporaines (sur le fond de la tradition du vieux-slave)

W jednym z moich artykułów wykazałem¹, że formacje ekspresywne łącznie z określeniami istot niedorosłych są w tym języku na ogół nieliczne. Stanowią one zaledwie około 1% ogólnej liczby sufiksalnych derywatów rzeczownikowych (na 100% składa się około 12 000 derywatów). Wśród formacyj tych jeszcze stosunkowo duży procent stanowią derywaty określające istoty młode z suf. *-ę i *-itjo- (tj. scs. -ę i -ištъ), które wystąpiły 34 razy, co równa się około 0,4% ogólnej liczby derywatów występujących w słowniku Miklosicha.² Ale i tutaj zaznacza się stosunkowo większa produktywność suf. -ę (20 przykładów) niż -ištъ (14 przykładów). Poza tym w języku scs. produktywne są formanty z dawnym suf. *-k- i *-c-.³

We współczesnym języku bułgarskim i macedońskim szczególnie żywe w tej deminutywno-ekspresywnej funkcji są formanty z dawnym sufiksalnym *-k- i *-c- oraz suf. *-ęt- (\cong -et-), natomiast dawny suf. *-itjo- (\cong -ištъ), jak to wynika z przeanalizowanego materiału, nie jest notowany na interesującym nas terenie ani w tej funkcji deminutywno-ekspresywnej, ani też np. w funkcji patronimicznej czy tworzenia nazw miesz-

¹ S. Warchoł: *Z problematyki słowotwórstwa formacyj ekspresywnych w języku staro-cerkiewno-słowiańskim*, „Biuletyn PTJ” 1971, XXIX, s. 155—173.

² *Ibid.*, s. 157 oraz 171—172.

³ *Ibid.*, s. 159 i n.

kańców⁴, które to funkcje, jak wiadomo, są sobie bardzo bliskie. Nie wnioskuję tu w szczególności, pragnę jedynie wspomnieć, że o formancie *-itjo- jako o elemencie słowotwórczym toponomastycznym, występującym w starych nazwach miejscowych południowo-słowiańskich, w tym częściowo także w nazwach bułgarskich i macedońskich, wspomina J. Zaimov.⁵

Z pracy T. Szymańskiego dowiadujemy się,⁶ że suf. *-ę ($\geq -e$), podobnie jak w języku scs., jest też produktywny w tej deminutywno-ekspresywnej funkcji na terenie Bułgarii w wiekach XVII—XVIII⁶. Tworzy on tu również ekspresywne nazwy istot niedorosłych itp.⁷ Natomiast o formancie *-itjo- nie ma żadnej wzmianki. Stąd można wysnuć wniosek, że nie był on w tej funkcji znany już wtedy, podobnie jak nie znany jest i dziś zarówno w języku literackim bułgarskim, jak i w gwarach. Mniej więcej analogicznie przedstawia się ta sprawa w dzisiejszym języku macedońskim. W przeciwstawieniu do formantu *-itjo- formant *-ę w funkcji deminutywno-ekspresywnej jest w powszechnym użyciu zarówno we współczesnym języku literackim bułgarskim i macedońskim, jak również w ich gwarach. W obydwu tych językach nie ma obecnie derywatów z suf. *-ę, które oznaczałyby np. nazwy mieszkańców lub patronimiczne nazwy miejscowe.⁸ Można już w tej chwili stwierdzić, że z jednej strony widać zbieżność funkcji dawnego formantu *-ę w języku scs., bułgarskim i macedońskim, zaś z drugiej — całkowite obumarzenie w języku bułgarskim i macedońskim dawnej deminutywno-ekspresywnej funkcji formantu *-itjo-. W języku scs. był on w tej funkcji jeszcze formantem żywym i produktywnym. Takim też pozostał do dziś w języku serbskochorwackim, występując — jak wiadomo — w postaci *ić*.⁹ Pod tym względem grupa wschodnia odłamu południowosłowiańskiego przeciwstawia się w sposób wyraźny grupie językowej zachodniej.

A oto dane szczegółowe dotyczące funkcji i produktywności formantu *-ę w języku bułgarskim i macedońskim.

⁴ B. Lindert: *Formanty służące do tworzenia nazw mieszkańców w językach słowiańskich* (rozprawa habilitacyjna), Lublin 1967, s. 44 i n.

⁵ J. Zaimov: *Die bulgarischen Ortsnamen auf -išt- aus *-itj- und ihre Bedeutung für die Siedlungsgeschichte der Bulgaren in den Balkanländern*, „Balkansko Ezikoznanie”, IX, 2, Sofija 1965, s. 5—81 (tutaj por. głównie uwagi na s. 5—7).

⁶ Por. T. Szymański: *Słowotwórstwo rzeczownika w bułgarskich tekstach XVII i XVIII wieku*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1968, s. 163—165.

⁷ *Ibid.*

⁸ Por. Lindert: *op. cit.*, s. 45—46.

⁹ Uogólnienia tego dokonuję w oparciu o obfity materiał przykładowy, jaki zebrałem do swojej pracy habilitacyjnej *Geneza i rozwój słowiańskich deminutywów i augmentatywów* (maszynopis).

I. JĘZYK BULGARSKI

Genezą suf. *-ę zajmował się już dawniej V. Machek.¹⁰ Uczony ten stwierdził, że suf. *-ę (*-ęt-) jest produktywny w funkcji tworzenia nazw istot młodych właściwie na terenie całej Słowiańszczyzny.¹¹ Z kolei M. Strašek zajmuje się głównie funkcją i strukturą tego przyrostka na gruncie serbskochorwackim¹², a tylko częściowo na gruncie innych języków słowiańskich.¹³ Warto też podkreślić, iż na produktywność formantu *ę w języku bułgarskim zwrócił już niegdyś uwagę F. Miklosich¹⁴, natomiast całkowicie go pominął w swej pracy A. Belić.¹⁵ Dopiero szerzej zajęła się tą sprawą M. Dimitrova¹⁶, oraz F. Sławski¹⁷ i S. Stojanov.¹⁸ Autorzy ci zgodnie podkreślają, że suf. *-ę (\cong -e), a także z nim związane, złożone formanty -če i -le mają dużą zdolność łączenia się z najróżnorodniejszymi pniami rzeczowników wszystkich trzech rodzajów, nadając im odpowiednie zabarwienie uczuciowe (zwykle dodatnie). Są to głównie emocjonalnie zabarwione nazwy osobowe, nazwy młodych zwierząt, a także deminutywno-ekspresywne nazwy przedmiotów.¹⁹ Stojanov zwrócił ponadto uwagę, że derywaty z formantem -če przyjmują nierzadko odcień pogardliwości, lekceważenia czy ironii. Zdarza się to przede wszystkim wśród określeń zawodów, jak np. *učitelče* 'nauczycielek' (iron.), *inženereče*, *agronomeče* itd.²⁰ Podobnie jest zresztą w języku polskim, gdzie analogiczną do tej funkcji pełni np. deminutywny suf. -ek w nazwach takich jak *doktorek*, *inżynierek* (iron.) itp. Także na gruncie macedońskim w nalogicznej funkcji ekspresywno-ironicznej występuje formant -če, gdzie — jak to zauważył B. Vidoeski — określenia z tym formantem są

¹⁰ V. Machek: *Origine des thèmes en -ęt- du slave*. LP I, 1949, s. 87—98.

¹¹ *Ibid.*, s. 96—97.

¹² Por. M. Strašek [Zagreb]: *T-osnove u hrvatskom jeziku i u drugim slavenskim jezicima*. — Tutaj pragnę wyjaśnić, że brak mi danych o czasopiśmie, w którym artykuł ten został opublikowany. Korzystam jedynie z fotokopii odpowiedniej nadbitki, którą nadesłał mi łaskawie Pan Dr P. Simunović z Zagrzebia.

¹³ *Ibid.*, s. 178—185.

¹⁴ F. Miklosich: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, Bd. II. *Stammbildungslehre*, Heidelberg 1926, s. 191.

¹⁵ A. Belić: *Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv — und Amplificativsuffixe*. Arch. f. sl. Philol., Berlin 1901, Bd. XXIII, s. 203 i n.

¹⁶ M. Dimitrova: *Umalitelnite imena v knižovnija bulgarski ezik*. „Izvestija na Institutu za bulgarski ezik” 1959, VI, s. 263—319.

¹⁷ F. Sławski: *Gramatyka języka bułgarskiego*, Warszawa 1962, s. 70.

¹⁸ S. Stojanov: *Gramatika na bulgarskija knižoven ezik*, Sofija 1964, s. 176 (skrót: Stoj).

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*, s. 177.

używane głównie w ośrodkach miejskich i mają z zasady charakter stylizacyjny oraz aspekt socjologiczny, jak np. mac. *pārstul'če*.²¹

Rzeczowniki z końcowym *-ę występowały już w języku starobułgarskim.²² Niestety materiał jest tak szczupły, iż trudno coś pewnego powiedzieć na temat funkcji (w tym wypadku ekspresywnej) tego formantu w okresie starobułgarskim. W piśmiennictwie bułgarskim XVII i XVIII w. produktywne są w tej ekspresywnej funkcji (łącznie z funkcją tworzenia nazw istot młodych) sufiksy -'e (≤ *e) i złożony suf. -če.²³

Teraz pragnę nieco dokładniej omówić kwestię produktywności i funkcji formantu dawnego *-ę (i jego derywatów) we współczesnym języku literackim bułgarskim i w gwarach. W oparciu przede wszystkim o słownik współczesnego języka bułgarskiego²⁴ wydobylem ponad 100 derywatów o charakterze ekspresywnym z formantem -e (≤ *-ę). Przeważnie (bo w około 70%) są to emocjonalnie zabarwione określenia istot niedorosłych, jak np.: *dete*, *tele*, *agne* 'małe od owcy' (i nom. pl. *āgneta*), też pieszczotliwe *vnūce* (: *vnuk*), gwarowe *godināče* 'dziecko lub zwierzę mające rok', *životinče* 'zwierzątko' itp., ale jest również *bardūče* 'garnek gliniany' (: *bardūk*, z języka tureckiego), *kāmāče* 'kamyczek' (: *kāmāk*) itd. Miałem tutaj na uwadze głównie język literacki. Jak się okazuje, formant -e (-et-) jest także produktywny w gwarach, choć tu z kolei, w zależności od gwary czy dialektu, sprawa jego produktywności przedstawia się różnie. Przede wszystkim sufiks -e w swojej ekspresywno-deminutywnej funkcji jest jeszcze stosunkowo najbardziej produktywny w gwarach południowo-zachodniej Bułgarii (np. w dialekcie kjustendilskim²⁵ czy w gwarach okolic Sofii²⁶). Jest to więc obszar, który w mniejszym lub większym stopniu przylega do gwar Macedonii południowej i wschodniej.²⁷ Liczne są również deminutywno-ekspresywne formacje z sufiksem -e w gwarze wsi Smolisko i okolic, znajdującej się w odleg-

²¹ B. Vidoeski: *Socijalniot faktor vo diferenciranjeto na makedonskite govori*. Referati na maked. slavisti za VI meg'unaroden slavistički kongres vo Praga, Skopje 1968, s. 7.

²² K. Mirčev: *Istoričeska gramatika na bulgarskija ezik*, II izd., Sofija 1963, s. 157.

²³ Szymański: *op. cit.*, s. 163—165.

²⁴ *Rečnik na savremennija balgarski knižoven ezik*, red. naczelny Stojan Romanski, t. I—III, Sofija 1955—1959 (skrót: RB).

²⁵ Por. I. Umlenski: *Kjustendilskijat govor*, BAN, Sofija 1965, s. 150 i n.

²⁶ Por. L. Čalčbov: *Govorat na s. Dobroslavci*, „Sofijsko-Bulgarska dialektologija”, Proučevanija i materiali, t. II, Sofija 1965, s. 3—118; tu por. głównie uwagi na s. 25—26.

²⁷ Por. Umlenski: *op. cit.* (tutaj por. głównie załączoną mapkę na s. 7 i 94).

łości około 60 km na wschód od Sofii, w tzw. okręgu Pridopsko.²⁸ Już natomiast o wiele mniejszą produktywność wykazuje formant *-e* (*-et-*) w dialekcie południowo-wschodniej Bułgarii, tj. między innymi w dialekcie strandżańskim²⁹, a także na terenie Bułgarii północnej i środkowej.³⁰ I właśnie pod względem funkcji i produktywności formantu *-e* dialekt kjustendilski najbardziej nawiązuje do obszaru językowego południowej Macedonii.

Na gruncie języka bułgarskiego szczególnie produktywne w chwili obecnej w tej ekspresywnej funkcji są formanty złożone *-če* i *-le*, szerzy się też formant *-če*: Jednakże najbardziej produktywny, zarówno w języku literackim jak i w gwarach, staje się formant *-če* (\leq z wygłosowego **-k-* lub **-c-* plus **-ę*). W sumie tylko dla bułgarskiego języka literackiego wynotowałem ponad 120 przykładów z tym formantem, przy czym olbrzymia ich większość nacechowana jest dodatnim zabarwieniem uczuciowym. Z kolei formant *-le* szczególnie w języku literackim jest jeszcze stosunkowo mało produktywny, bowiem z różnych opracowań łącznie ze słownikiem współczesnego języka bułgarskiego (RB I—III) wydobyłem zaledwie 9 różnych derywatów, jak np.: *gradlé* 'miasteczko', *bratlé* 'braciszek', *grošle* 'grosik' (moneta) itd. Derywaty te są przeważnie zabarwione dodatnio, choć np. utworzone od rzeczowników r. żeńskiego mogą mieć odcień uczuciowy pejoratywno-ironiczny (jak np. *knižlě* 'książczyzna' RB I s. 613). Ponadto jest rzeczą interesującą, że formant *-le* nie jest jeszcze w ogóle znany w piśmiennictwie bułgarskim XVII i XVIII w.³¹ Jednak całkiem odmiennie przedstawia się ta sprawa w gwarach, gdzie formant *-le* staje się już niemal równie produktywny jak i *-če*. Mam tu na uwadze głównie dialekt strandżański oraz częściowo też gwary wsi Dobroslavci i Smolsko. W sumie tylko w dialekcie strandżańskim formant *-le* w funkcji oczywiście deminutywno-ekspresywnej wystąpił aż w 22 różnych derywatywach, jak np.: *brätle*, *zäble*, *pärle* 'oślatko' itp.³² Ta dość duża produktywność formantu *-le* zaznacza się również w dialekcie ichtimanskim, na południowy wschód od Sofii.³³

²⁸ Por. I. Knčev: *Govorät na selo Smolsko, Pirdopsko*. „Bułgarska dialektologija”, Proučevanija i materiali, t. IV, Sofija 1968, s. 5—159 (tu głównie na s. 35—36, oraz mapka na s. 9).

²⁹ G. Gorov: *Strandžanskijat govor*. „Bułgarska dialektologija” Proučevanija i materiali, t. I, Sofija 1962, s. 43.

³⁰ Stojanov: *op. cit.*, s. 176 i n. — Warto dodać, że również W. Pomianowska stwierdziła, iż formacje na określenie młodych zwierząt i ptaków z suf. *-e* (\leq **-ę*) im dalej na wschód i południowy wschód Bułgarii tym są rzadsze. Zastępują je przeważnie twory z formantami *-če* i *-ence*; por. *id. Nazwy młodych zwierząt w gwarach południowo-słowiańskich*, SprWNS PAN, IX, 1966, z. 2, s. 11—20 (tu głównie na s. 15).

³¹ Szymański: *op. cit.*, s. 163—165.

³² Gorov: *op. cit.*, s. 43 i n.

Trzeba podkreślić, iż formanty złożone, powiązane z dawnym sufiksem *-ę, wykazują na terenie Bułgarii dużą siłę ekspresji, oraz że są tu one w tej ekspresywnej funkcji produktywne.

Okazuje się, że na obszarze Bułgarii formant -e, kontynuujący dawne *-ę, jest przede wszystkim w tej czystej postaci spotykany w gwarach, zaś w języku literackim jego miejsce coraz powszechniej zajmuje formant złożony -če, częściowo też nowy formant -le. Zwraca na to uwagę również Stojanov³⁴, który wymienia m. in.: gw. demin. zǝbè — liter. zǝbčè ('zábek'), gw. nosè — liter. noslè itp. Tenże autor stwierdza ponadto, że w niektórych gwarach formacje ekspresywne typu noslè przyjmują dość często postać rozszerzoną, np. noslence itd. (Stoj s. 176); niekiedy staje się to regułą. Jak zobaczymy niżej, w literackim języku macedońskim jest podobnie. Wynika z tego, że macedoński język literacki i gwary bułgarskie, gdy chodzi o produktywność formantu *-ę w jego funkcji deniutywno-ekspresywnej, reprezentują stan bardziej archaiczny, bliższy tym samym jakoby tradycjom staro-cerkiewno-słowiańskim, „cyrylo-metodejskim”. Należy więc stwierdzić, że pod względem użycia w funkcji ekspresywnej dawnego formantu *-ę szczególnie archaiczne okazały się gwary bułgarskie południowo-zachodnie, tj. gwary z pogranicza bułgarsko-macedońskiego.

II. JĘZYK MACEDOŃSKI

W literackim języku macedońskim³⁵ prosty formant -e (≤ *-ę) jest jeszcze na ogół produktywny. W sumie wynotowałem (głównie w oparciu o RMJ I—III) około 180 derywatów z tym sufiksem, zachowujących w mniejszym lub większym stopniu charakter deminutywno-ekspresywny. Są to więc najróżnorodniejsze formacje ekspresywne począwszy od określeń istot młodych, a skończywszy na tzw. deminutywach właściwych (tj. nazwach rzeczy małych w stosunku do ich wielkości normalnej).

Podstawą derywacji są rzeczowniki wszystkich trzech rodzajów. Te nowe formacje przyjmują konsekwentnie rodzaj nijaki. A oto niektóre przykłady: biče ('byczek') (: bik) RMJ, bliznače ('bliźniętko') (: bliznak), też wyraźnie pieszczotliwe brače ('braciszek') (: bratec), bubreže ('nereczka') (: bubreg), vrapče ('wróbelek') (: vrabec), volče ('młody wilk') (: volk), kladenče ('źródło, studzienka') (: kladenec), mavče ('młody muł') (: maska),

³⁴ Por. M. Mladenov: *Ichtimanskijat govor*, BAN, Sofija 1966, s. 9—20; tu por. głównie mapki na s. 10 i 17; id.: *Leksikata na ichtimanskija govor*. „Bułgarska dialektologija”, Proučevanija i materiali, t. III, Sofija 1967, s. 3—196.

³⁵ Stojanov: *op. cit.*, s. 176.

³⁶ Materiał przykładowy czerpię głównie ze słownika języka macedońskiego, por.: *Rečnik na makedonskiot jazik so srpskohrvatski tolkuvanija*, red. Blaže Koneski, t. I—III, Skopje 1961—1967 (skrót: RMJ).

metle 'miotółka' (: *metla*), *perniče* 'poduszczyk' (: *pernica*), *sandače* 'skrzyńca' (: *sandak*), *sokole* 'młody sokół, sokolik' (: *sokol*), *sone* 'krótki sen' (: *son*), *čavče* 'młoda kawka' (: *čavka*), *čiče* 'stryjaszek' (por. *čičko* 'stryj' RMJ III s. 544), *čupe* 'dziewczynka' (: *čupa*) itd.³⁶ W konsekwencji stwierdza się nieograniczone wprost możliwości tworzenia różnorodnych formacyj ekspresywnych przy użyciu prostego formantu -e (-et-). Należy jednocześnie podkreślić, iż w większości, bo w około 70%, podobnie jak w omówionym wyżej języku bułgarskim, są to ekspresywno-pieszczotliwe określenia istot żywych, młodych zwierząt, ptaków, ludzi. Właśnie to była pierwotna funkcja tego formantu, o czym przekonuje nas także język scs.³⁷ W związku z tym należy również dodać, że funkcja tworzenia przy użyciu dawnego formantu *-ę tzw. deminutywów właściwych, odnoszących się głównie do przedmiotów i rzeczy, jest zapewne wtórna.

Na podstawie prostego sufiksu *-ę (*-et) rozwinął się — jak wiemy — nowy, złożony formant -če. Odpowiada on zarówno pod względem genetycznym, jak i semantycznym bułgarskiemu -če (por. uwagi wyżej). W sumie z samego tylko słownika RMJ I—III, który podaje też nierzadko formy gwarowe, wy dobyłem ponad 200 derywatów z tym formantem. Warto podkreślić, że wszystkie one zachowują w sposób bardzo wyraźny swój charakter ekspresywny, emocjonalny. Właściwie nie znalazłem ani jednego przykładu, który mając formant -če, byłby tego zabarwienia emocjonalnego pozbawiony. A oto materiał przykładowy z RMJ I—III: *bivolče* 'bawołe', *bravče* 'jagnię' (: *brav*), podwójnie derywowane *bradulče* (: demin. *bradule* (ts.): *brada*), *bratče*³⁸ (: *brat*), *glavče* (: *glava*) RMJ, pieszcz. *ženče* (: *žena* 'żona, kobieta'), *kozarče* (: *kozar* 'kozopas, koziarz'), *kravče* (: *krava* 'krowa'), *kumče* (: *kum* 'kum, ojciec chrzestny'), *odajče* (: *odaj* 'pokój, apartament'), o charakterze ekspresywno-iron. *oficerče* (: *oficer*), gw. demin. *paburče* (: *pabur* 'antalek na wódkę'), *ripče* obok *ribiče* (: *riba* 'ryba') itp. Jak więc widać, są to najróżnorodniejsze formacje ekspresywne od deminutywów właściwych począwszy, a skończywszy na pieszczotliwych. Należy jednak zauważyć, że wśród derywatów z formantem -če mniej więcej taki sam procent stanowią tzw. ekspresywa o charakterze kwantytywnym (tj. deminutywa), co i różne derywaty o charakterze kwalitatywnym (tj. spieszczenia, ekspresywne określenia istot młodych itp.). Jest to więc formant w tej swojej funkcji ekspresywnej bardzo ekspansywny. Nic przeto dziwnego, że jest on w tej chwili chyba najbardziej reprezentatywnym formantem tworzącym ekspresywa

³⁶ Wszystkie cytowane przykłady pochodzą z RMJ I—III.

³⁷ S. Warchol: *Z problematyki słowotwórstwa...*, s. 169—170.

³⁸ B. Koneski: *Gramatika na makedonskiot literaturnen jazik*, Cz. II, Skopije 1954, s. 65.

we współczesnym języku macedońskim. Ma również dużą zdolność łączenia się z najrozmaitszymi podstawami słowotwórczymi (rodzaju męskiego, żeńskiego i nijakiego), a ponadto łatwo też wiąże się z innymi sufiksami o funkcji deminutywnej, dając w rezultacie wciąż nowe formanty o budowie złożonej, dwu- i więcej członowej (patrz niżej).

Formant *-če* jest równie produktywny w gwarach. W sumie z dostępnych dla mnie opracowań wynotowałem ponad 30 derywatów z tym formantem, jak np. *gróšče*, *sólče*, *lubenče* itd. z dialektu kumanowskiego na północny wschód od Skopje³⁹, dalej *dúcanče*, *ávanče* itp. z dialektu galiczkiego⁴⁰. Jest też kilkanaście przykładów z *-če* w słowniczku gwary Suchej i Wysokiej, jak np. *dđlča* (: *dđl*, *duđ*), *čatalča* (gałązka).⁴¹ Jak wynika z badań Belicia⁴², w dialekcie galiczkim w większości derywatów o charakterze ekspresyjnym mamy prosty suf. *-e*, nie zaś *-če*. Oprócz tego są tu w tej funkcji produktywne formanty *-le*, *-ule* oraz *-ence*.⁴³ W związku z tym także w świetle analizy materiału słowotwórczego, głównie w zakresie formacji ekspresywnych z prostym formantem *-e*, staje się zrozumiała wypowiedź A. Belicia, iż dialekt galiczki „odróżnia się od pozostałych dialektów macedońskich swoją dawnością [archaicznością] i czystością”.⁴⁴ Inaczej przedstawia się ta sprawa w dialekcie np. kumanowskim, gdzie dawny formant *-e* wypierany jest głównie przez złożony formant *-če*, a także *-le*, *-ule*, *-ence*.⁴⁵

W języku macedońskim produktywny staje się również nowy, złożony formant *-iče* (\leq **-ica* lub **-ika* plus **-ę*). Jest on jednak zapewne dopiero w stadium rozwoju, skoro np. nie notuje jeszcze ani jednego przykładu z tym formantem B. Koneski.⁴⁶ Już odmiennie jest np. w słowniku RMJ I—III, z którego wynotowałem 26 derywatów z formantem *-iče*, jak np.: *bovčiče* (tłumoczek, tobołek) (: *bovča*), *kofičiče* (i *kofičička* (ts.)) (kubelek, wiadereczko), *kurvičiče* (kurewka) (: *kurva*), *rabotičiče* (: *rabota* (robota, praca)), *ribičiče* (rybka) (: *riba*), przy czym w tym przykładzie podstawą derywacji może być zarówno *riba*, jak i demin. *ribica* (rybka) itp. Ekspresywa te są powszechnie tworzone od podstaw rzeczownikowych rodzaju żeńskiego, zaś ich derywaty przyjmują rodzaj nijaki.

Widać więc, iż w gwarach macedońskich w tej ekspresywnej funkcji stają się coraz bardziej produktywne złożone formanty: *-če* (głównie),

³⁹ Por. np. B. Vidoeski: *Kumanovskiot govor*, IMJ, Skopije 1962, s. 131—132.

⁴⁰ A. Belić: *Galički dijalekat*, Beograd 1935, s. 156.

⁴¹ M. Małecki: *Dwie gwary macedońskie (Sucha i Wysoka w Soluńskim)*. Cz. II: słownik, Kraków 1936.

⁴² Belić: *Galički...*, s. 156.

⁴³ *Ibid.*, s. 157.

⁴⁴ *Ibid.*, s. 1.

⁴⁵ Vidoeski; *Kumanovskiot...* s. 131 i n.

⁴⁶ *Op. cit.*, s. 65 i n.

-ule, -le, a także -iče, oraz w dialekcie kumanowskim spotykane -ul'če, a nawet -úl'čul'če⁴⁷. Jeżeli chodzi o prosty formant -e, jest on chyba jeszcze najbardziej zachowany w dialekcie galiczkim⁴⁸, natomiast w innych dialektach i gwarach stopniowo obumiera, stając się pod względem ekspresywnym sufiksem neutralnym⁴⁹. Tak więc w świetle powyższych uwag w odniesieniu do słotwórczego materiału gwarowego zasługuje na poparcie interesująca sugestia T. Dimitrovskiego, że współczesny literacki język macedoński kontynuuje stan raczej dawniejszy, bardziej archaiczny, a mianowicie kontynuuje on piśmienny język macedoński z XIX w.⁵⁰ Jak już wspomniałem, do tych dawniejszych tradycji w zakresie produktywności i funkcji suf. *-ę obok literackiego języka macedońskiego najbardziej chyba nawiązuje dialekt galiczki.

Stwierdza się również, iż w niektórych gwarach macedońskich ta ekspresywna funkcja formantu -e (≤ *-ę) wygasa, czyli że w ten sposób powstałe formacje stają się pod względem ekspresji neutralne, obojętne (jak np. w gwarze negotyńskiej⁵¹). Wydaje się, iż jedną z przyczyn obumierania tej ekspresywnej funkcji formantu -e jest fakt, że rzeczowniki, które ten element posiadają (obojętnie czy miały one w danej chwili charakter ekspresywny, czy nie) w nom. sg., w nom. pluralis przybierają dość powszechnie końcówkę -inja, jak np. *magare* i nom. pl. *magarinja* itp.⁵² Sprawa ta wymaga jeszcze gruntownego zbadania.

W konsekwencji należy przyjąć, że we współczesnym literackim języku macedońskim szczególnie aktywny i produktywny jest złożony formant -če, zaś obok niego też na podstawie dawnego suf. *-ę powstają złożone formanty -iče, -ule, -le. Ostatnio również formant -ule nabiera już wyraźnych cech „literackości”⁵³. Wprawdzie w języku literackim powszechnie występuje dawny prosty formant -e, lecz — jak świadczą różne dane — jest on w stadium cofania się i neutralizacji. Mniej więcej podobnie przedstawia się ta sprawa w języku bułgarskim.

Jak wynika z przedstawionych wyżej danych, a także z zebranych przeze mnie obfitych materiałów ogólnosłowiańskich, dawny suf. *-ę tę pierwotną funkcję tworzenia nazw istot młodych, odpowiednio uczuciowo

⁴⁷ Vidoeski: *Kumanovskiot...*, s. 132.

⁴⁸ Belić: *Galički...*, s. 156 i n.

⁴⁹ Por. chociażby prace: I. Filiposki: *Negotinskiot govor*, Skopje 1952; *Makedonski narodni prikazni*, II izd., red. Krum Tošev i Vasil Iloski, Skopje 1951.

⁵⁰ Por. T. Dimitrovski: *Literaturnata leksika na makedonskiot pismen jazik vo XIX vek i našiot odnos kon nea*. Referati na maked. slavisti za VI me-g'unaroden slavistički kongres vo Praga, Skopje 1968, s. 15—19; tu głównie na s. 17.

⁵¹ Filiposki: *op. cit.*

⁵² Por. R. P. Usikova: *Morfologija imeni suščestvitelnogo i glagola v sovremenom makedonskom literaturnom jazyke*, Skopje 1967, s. 24.

⁵³ Koneski: *op. cit.*, s. 64.

zabarwionych (dodatkowo) oraz bardzo blisko z nią związaną funkcję tworzenia najrozmaitszych zdrobnień i spieszczeń zachował przede wszystkim właśnie we współczesnym języku bułgarskim i macedońskim. Stwierdza się również, iż ta deminutywno-pieszczotliwa funkcja formantu jest wyraźnie odgraniczona od np. funkcji patronimicznej, tworzenia nazw mieszkańców, patronimicznych nazw miejscowych itp. W tych ostatnich funkcjach słowotwórczo-semantycznych suf. *-ę jest produktywny głównie w językach wschodnio-słowiańskich.⁵⁴

Na zakończenie warto podkreślić, iż to bliskie pokrewieństwo między językiem bułgarskim i macedońskim widoczne jest zarówno w niemal identycznym rozwoju produktywności i funkcji dawnego formantu *-ę (też pochodnych), jak i w konsekwentnym wyeliminowaniu z ekspresywnej funkcji dawnego formantu *-itjo-. Pod tym względem grupa językowa bułgarsko-macedońska przeciwstawia się bardzo wyraźnie obszarowi serbskocchorwackiemu, gdzie — jak wiadomo — formant *-itjo (\cong *ić*) jest najbardziej produktywnym i żywotnym formantem o funkcji deminutywno-ekspresywnej. Uwaga powyższa dotyczy w równym stopniu języka literackiego, jak i gwar.⁵⁵

РЕЗЮМЕ

В этой статье проведен детальный анализ функции старого форманта *ę в современных болгарском и македонском языках. С этой целью использованы были разные опубликованные материалы — как диалектного характера, так и из литературного языка. Там, где это было возможно, автор пытался также подкрепить данные современных языков историческими материалами. Это касается, прежде всего, болгарского языка. Уменьшительно-экспрессивная функция форманта *ę в обоих языках сопоставлена с той его функцией, которую выполнял он в старославянском языке. В этой статье автор рассматривает также старый формант *-itjo.

В результате делается вывод, что в современных болгарском и македонском языках старый формант *ę выполняет, прежде всего, функцию образования названий незрелых существ с экспрессивной окраской, а формант *-itjo. совершенно исчез. Установлено также, что в некоторых болгарских и македонских говорах и диалектах формант *ę в этой экспрессивно-уменьшительной функции заметно вытесняется

⁵⁴ Lindert: *op. cit.*, s. 45—46.

⁵⁵ Por. przypis nr 9. — Pragnę w tym miejscu serdecznie podziękować Pani Doc. Dr. Zuzannie Topolińskiej za udostępnienie wielu cennych prac dotyczących języka macedońskiego.

принимающими его функцию сложными формантами, а именно: *-če*, *-le*, а также *-iče*, *-ule*. Прежняя уменьшительно-экспрессивная функция форманта **-ę* сохраняется чаще всего на территории Болгарии, напр., в кюстендильском диалекте, а на территории Македонии в галичском диалекте. Важным является также вывод, что по указанной функции форманта **-ę* оба эти языка существенно противопоставляются сербо-хорватской территории в целом, где в этой же функции особенно продуктивным является старый формант **-itjo*. (\supseteq *-ič*).

R E S U M E

Dans le présent article, j'ai exposé une analyse détaillée de la fonction de l'ancien formatif **-ę* dans les langues bulgare et macédonienne de nos jours. J'y ai exploité divers matériaux imprimés, puisés aussi bien dans les dialectes que dans la langue littéraire. J'ai tâché, dans la mesure du possible, de corroborer les constatations sur l'état actuel par des études diachroniques antérieures sur les problèmes en question. C'est surtout le cas de la langue bulgare. J'ai confronté cette fonction diminutive et expressive du formatif **-ę* dans les deux langues, qui nous intéressent ici (le bulgare et le macédonien) avec celle qu'il exerçait dans le vieux-slave. J'ai aussi étudié l'ancien formatif **-itjo*.

Par conséquent, je suis arrivé à la conclusion suivante: dans ces deux langues, l'ancien formatif **-ę* sert à former des mots exprimant la nuance d'êtres jeunes, tandis que le formatif **-itjo* disparut tout à fait. On constate, en même temps, que dans certains dialectes et patois bulgares et macédoniens le formatif **-ę* perd de plus en plus cette fonction expressive-diminutive, et celle-ci est exercée par les formatifs combinés, composés, et notamment: *-če*, *-le*, ainsi que *-iče*, *-ule*. Cette fonction diminutive-expressive s'est conservé le mieux en Bulgarie, par exemple dans le dialecte de Kioustendil, et en Macédoine, dans le dialecte „galitchien” (galički). Un phénomène remarquable est à noter: quant à la fonction diminutive-expressive, ces deux langues s'opposent nettement à celles du groupe serbo-croate très (compact) où cette même fonction est exercée par le formatif très productif **-itjo* (\supseteq *-ič*).